

ישיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת נצבים-וילך תשע"א

ברכת זכרונות - האדם קובע מה יקרה בעולם

"כל ישראל ערבים זה בזה"

משה רבינו אומר לישראל: "אתם נצבים היום פלגכם... לעברך בברית ה' אלקיך... פן יש פכם איש או אשה או משפחה או שבט אשר לבכו פנה היום מעם ה' וכו' (דברים כט, ט-יז). משה רבינו חושש, שמא יש בעם ישראל איש או אשה, או משפחה, או חלילה שבט שלם, אשר לבכו פונה מעם ה', ואם כך, הרי שבסופו של דבר המצב עלול להגיע לכך, ש'נראו את מכות הארץ ההוא ואת תחלאתיה... גפרית ומלח שרפה כל ארצה". כל הארץ וכל כלל ישראל עלולים ללקות, בגלל חטאם של יחידים (איש או אשה או משפחה אחת). זהו שלמדו חז"ל מפרשה זו, שכל ישראל ערבים זה בזה (עי' רש"י שם, כח), שאם יש איש או אשה שחוטאים, הדבר עלול לפגוע בכלל ישראל, ח"ו.

כמובן, מדה טובה מרובה ממדת פורענות (סוטה יא, א), ואם מי שלא נהג כשורה מוזיק לכל העולם, הרי שמי שכן נוהג כשורה, מקיים מצוות וכו', הרי הוא מועיל לכל העולם! כי "כל ישראל ערבים זה בזה" (שבועות ט, א), וכפי שהסביר הרמ"ק ז"ל, 'ערבים' הוא מלשון תערובת, שנשמות ישראל משותפות ומעורבות זו בזו, "שמימיש יש בכל אחד חלק מחבירו" (תומר דבורה פ"א מידה ד'), וכמו שהמשילו בזה משל, שעם ישראל קשורים ואחוזים זה בזה כשלשלת של טבעות. ממילא, כשהטבעת העליונה עולה - כל הטבעות עולות. וכשהטבעת העליונה יורדת - כל הטבעות יורדות, כל אחת ביחס למקומה.

"מפי עליון לא תצא הקעות והטוב"

הענין הזה - שהמעשים שלנו משפיעים על גורל העולם - הוא תוכנה של ברכת זכרונות של ראש השנה. אחרי שאמרנו בברכת מלכויות שה' הוא מלך על כל הארץ, ומלכותו כפול מְשֻׁלָּה, וכפי שהסברנו בשבוע שעבר, שמלכות ה' אינה כמלכות בשר ודם - שמלך בשר ודם מוגבל ע"י ממשלה או פרלמנט או גופים אחרים, ואילו הקב"ה הוא מלך בלתי מוגבל שעושה הכל כרצונו, ואין מי שיאמר לו מה תעשה ומה תפעל - הנה, בברכת זכרונות אנו אומרים לכאורה את ההיפך! גם האדם קובע מה יקרה בעולם! אמנם הקב"ה קובע הכל, אבל קביעתו אינה שרירותית, אלא תלויה במעשי האדם. הקב"ה ויתר כביכול על שליטתו המוחלטת בעולם, וקבע לעצמו כלל, להנהיג את עולמו על פי המעשים שלנו.

חז"ל אומרים (דבר"ד, ג): מיום שאמר הקב"ה בסיני "רְאֵה אֲנִי נֹתֵן לְפָנֶיכֶם הַיּוֹם בְּרִיבָה וּקְלָה" (דברים יא, כו), מאותו יום ואילך - "מפי עליון לא תצא הקעות והטוב" (איכה ג, לח). הקב"ה אינו פוסק אם לתת לך רע או טוב. אתה פוסק לעצמך! אמנם הקב"ה כותב וחותרם על היחידים ועל המדינות, "איזו לחרב ואיזו לשלום, איזו לרעב ואיזו לשובע"², אבל האדם הוא זה

ש"מכתיב" לו, כביכול, מה לכתוב ומה לחתום. זהו שאומרים בברכת זכרונות: "אתה זוכר מעשה עולם ופוקד כל יצורי קדם" וכו'. כלומר, "אתה זוכר מעשה עולם", ולפי זה אתה פועל. מעשי בני האדם הם המכתיבים לקב"ה כיצד להנהיג את עולמו³. אנו פונים אל הקב"ה בראש השנה ומבקשים ממנו: "זכרנו לחיים מלך חפץ בחיים, וכתבנו בספר החיים למענך אלקים חיים". אם היינו שומעים את הקב"ה עונה לנו על הבקשה הזאת, היינו שומעים אותו אומר כך: "אני זוכר ואני כותב, אבל רק לפי מה שאתם מכתיבים לי במעשיכם! אם אתם עושים את הדברים הנכונים - עושים תשובה ומקבלים עליכם את עבודת ה' - אני כותב אתכם לחיים; ואם ח"ו אחרת - אז אחרת. רק אתם במעשיכם קובעים היכן תפתבו".

זהו הענין של ברכת זכרונות. שלמרות שהקב"ה הוא כל יכול, ויכול לעשות כל מה שיחפוץ בלא שיהיה תלוי ביועצים ובעוזרים - כפי שאמרנו במלכויות - בכל זאת, הוא מרצונו קבע, שהמעשים שלנו, הם אלה שיקבעו מה יקרה בעולם.

הכל שפיט - מעשים, דיבורים, מחשבות ויצרים

אנו אומרים בברכת זכרונות: "אתה זוכר (ביום הדין)... מעשה איש ופקודתו, ועלילות מצעדי גבר, מחשבות אדם ותחבולותיו, ויצרי מעללי איש". מה הם כל הענינים הללו, "מעשה איש ופקודתו ועלילות מצעדי גבר, מחשבות אדם ותחבולותיו ויצרי מעללי איש"?

חשבתי להסביר כך: "מעשה איש" - אלו הם המעשים שאדם עשה, בין מצוות, ובין עברות. "ופקודתו" - אלו הם המעשים שאדם נמנע ו לא עשה אותם. "פקודתו" מלשון "פי יפקד מושפך" (שמו"א כ, יח), לשון חסרון והעדר. גם מעשים שאדם לא עשה באים במשפט ומשפיעים על דינו, בין שההמנעות מעשייתם היתה חיובית (כגון שהתגבר על יצרו ולא חטא), ובין שהיתה שלילית (כגון שנמנע מקיום מצוה).

ולא רק במעשים שאדם עשה או לא עשה מתחשב ה' בדין, אלא גם ב"עלילות מצעדי גבר" הוא מתחשב. הצעידה וההליכה לקראת המעשה, גם היא באה בחשבון. אם הולך למצוה - נוקפת גם ההליכה לזכותו, חוץ מן המעשה עצמו. "שכר פסיעות יש" (ב"מ קז, א. ועי' רש"י שמות יב, כח)⁴. וכן אם הולך לעבירה - נענש גם על ההליכה, חוץ ממה שנענש על המעשה עצמו.

ולא רק את המעשים ואת ההליכה לקראתם מביא הקב"ה בחשבון, אלא גם "מחשבות אדם" נלקחות בחשבון; מחשבות שחשב איך לקיים מצוה או לעשות עבירה ח"ו, גם אם לבסוף לא באו לכלל מעשה, גם הן נלקחות בחשבון בדין. למשל: אם חשב לעשות מצוה ונאנס ולא עשה - מקבל שכר על מחשבתו כאילו עשה את המצוה (קדושין מ, א). ובעבירות - בדרך כלל אין הקב"ה מעניש על מחשבת עבירה, אבל במקרים מסויימים גם על

משקל רב לכל מעשה שעושה האדם

לאחר שבארנו בתחילת ברכת זכרונות עד כמה נלקח כל דבר בַּחֲשׁוֹן בַּמִּשְׁפָּט - מעשים, מחשבות, ואפילו "יצרי מעללי איש" שלא באו לכלל מחשבה - אנו ממשיכים לבאר עוד, כמה רב יכול להיות משקלו של כל מעשה שעושה האדם, ועד כמה יכול הוא להשפיע על גורלה של הבריאה כולה.

אנו אומרים: "וגם את נח באהבה זכרת, ונתפקדהו בפקודת ישועה ורחמים בהביאך את מי המבול לשחת כל בשר מפני רע מעלליהם". כלומר, מעשי בני אדם יכולים להשפיע (מבחינה רוחנית) עד כדי החרבת העולם כולו; ומצד שני - מעשי בני אדם, ואפילו של כמה יחידים מהם, יכולים להציל את הבריאה מכליון מוחלט. העולם נחרב בגלל עבירות שונות שעשו אנשי דור המבול (עי' רש"י בראשית ו, יא), ומקבל זכות קיום מחדשת בגלל מעשיהם של כמה אנשים בודדים, שעסקו במשך שנה שלמה במשימה ענקית של חסד, עם אלפי בעלי חיים שהגיעו לתיבה.⁶

אנו יכולים לתאר לעצמנו, כיצד נראה מלון שכזה, שבו שמונה מלצרים בלבד (נח, שלושת בניו, וארבע נשותיהם) ואלפי אורחים, שכל אחד מהם זקוק למזון אחר בזמן אחר. זה אוכל בשרי, זה אוכל חלבי, וזה אוכל פְּרִיָה; זה אוכל בַּבְּקָר, זה בצִהָרִים, וזה בעֵרֵב, זה לפני תיקון חצות, וזה לפני ותיקין. עבודה קשה ביותר, שקשה לתארה! חז"ל אומרים, ששנה שלמה לא ראו נח ובניו שינה בעיניהם! (תנחומא פר' נח אות ט) יומם ולילה הם עסוקים במשימתם, וכשפעם אחת מאַחֵר נַח להגיש לאריה את מזונו, הוא מקבל ממנו "תזכורת" חמורה ומכאיבה: האריה נושך אותו, ונַח נותר צולע (שם). כמובן שמאז נהיה עוד יותר קשה לטפל באורחים!... הקב"ה היה יכול להביא את כולם להרי אררט, או למקום אחר, ולהכין להם שם אוכל בעצמו. אבל הקב"ה לא רצה. הקב"ה רצה שנח ומשפחתו יעסקו שנה שלמה בחסד, ובכך יעניקו לעולם זכות להמשיך ולהתקיים. אחרי שהעולם נחרב בגלל גזל (רש"י בראשית ו, יג), מוכרחים לבנות אותו מחדש על יסוד של חסד, שהוא הַפְּךְ הַגִּזְל. "עוֹלָם - תְּקוּדָה יִבְנֶה" (תהלים פט, ג).

אח"כ עושה נח עוד חסד גדול עם העולם כולו. הוא יוצא מן התיבה ומקריב קרבנות לה'. קרבנות שהביאו לכך, שה' נשבע שלא להביא עוד מבול על הארץ, ואף נתן אות לשבועה זו - הלא היא הקשת. כמה מבולים היו עלולים להיות בעולם, לולא שבועה זו? - מימות נח עד היום, אלפי פעמים נראתה הקשת בשמים! כל קשת - פירושה, שהיה ראוי להיות מבול, והוא נמנע בזכות קרבנותיו של נח. אלפי מבולים היו צריכים אפוא לרדת לעולם, ואת כולם מנע נח ע"י הקרבנות שהקריב. [חוץ מכמה דורות של צדיקים שלא נראתה בהן הקשת, כי היתה להם זכות עצמית להנצל מן המבול, גם בלי להודק לזכותו של נח (עי' כתובות עז, ב רש"י ד"ה אם כן, ובמהרש"א שם)]. כמה קרבנות הקריב נח? - לא הרבה. רק כמה בהמות וכמה עופות. [ששה זוגות מכל מין מבעלי החיים הכשרים לקרבן, שהם בס"ה חמישה מינים: בקר, כבשים, עזים, תורים ובני יונה⁷ (מהיונים לא הקריב ששה זוגות, כי יונה אחת חסרה לו, שעפה מן התיבה ולא שבה אליו...)]. ובזכות קרבנות אלה - אין לנו מבול מאז ועד היום! רואים מכאן, כמה רב הוא משקלם של מעשי בני אדם, ואפילו מעשים קלים. בהמשך הברכה אנו מזכירים את שעבוד מצרים. עם שלם

מחשבת עבירה יש עונש, למרות שלא באה לכלל מעשה (עי' שם). וכן "תחבולותיו" באות בחשבון. כמה השתדל למצוא תחבולות לקיים את המצוה כשקשה היה לקיים אותה, או להמנע מעברה במקום שקשה היה להמנע ממנה.

ולבסוף - "יצרי מעללי איש". כוחות נסתרים וחבויים בנפש, שאף לכלל מחשבה ותחבולות לא הגיעו⁵, אבל עלולים להביא ביום מן הימים למצוה או לעבירה, להתעוררות של קדושה או להתעוררות הפוכה - גם אותם לוקח הקב"ה בחשבון בדין, וקובע על פיהם את הנהגתו עם האדם. מפני שהכל גלוי וידוע לפניו, גם יצרי מעללי איש כאלו, שלפעמים גם האדם עצמו אינו מודע להם.

למה נדחה אליאב מן המלוכה?

דוגמא נוראה ל"יצרי מעללי איש" שהקב"ה התחשב בהם בקביעת הנהגתו עם האדם, רואים אצל אליאב, אחיו של דוד המלך. ה' שולח את שמואל הנביא למשוך מלך מבני ישי בית הלחמי, "כי נִאֲתִי בְּכַנְיֹו לִי מֶלֶךְ" (שמו"א טז, א). שמואל מגיע אל ישי, רואה את אליאב בכורו, ואומר: "אֵךְ נִגַּד ה' מְשִׁיחוֹ!" (שם, ו) אכן, איש זה הגון למלכות! [כנראה ראה בו מידות טובות ומעשים טובים, ולכן היה סבור שפונת ה' היתה אליו]. אומר לו ה': "אַל תִּבְטֹ אֶל מְרֹאֵהוּ וְאֶל גִּבּוֹת קוֹמָתוֹ, כִּי מֵאֲסִתִּיהוּ" (שם, ז). 'מֵאֲסִתִּיהוּ', משמע שראוי היה, אלא שנדחה (עי' פסחים טו, ב). ולמה נדחה? אומרים חז"ל: מפני שכעס על דוד (שם). בגלל כעס זה - הפסיד את המלכות!

וקשה: הרי מה שאליאב כעס על דוד, היה רק אחר כך, במלחמה עם גלית! "וַיִּחַר אֶף אֱלִיאָב בְּדָוִד וַיֵּאמֶר: לָמָּה זֶה יַרְדֵּף, וְיַעַל מִי נִטְשֶׁתָּ מֵעַט הַצֵּאן הַהֵנָּה בַּמִּדְבָּר... (שמו"א יז, כח). מדוע א"כ מאס ה' באליאב עוד לפני שכעס, ועוד לפני שחשב בכלל לכעוס על דוד? התשובה היא - "ה' יִרְאֶה לְלִבָּב" (שם טז, ז). הקב"ה רואה כבר עתה בלבו של אליאב נטיה לכעס, ונטיה זו פוסלת אותו כבר עתה מלהיות מלך. כי מלך, אסור שיהיה כעסן. אם יהיה כעסן, עלול לתלות את שר המשקים או את שר האופים או מישהו אחר... מידת הכעס עלולה לגרום לתוצאות קשות במיוחד, אם היא מצויה אצל מלך (שיש בידו לפעול על פי כעסו, ואין מי שיעצור בעדו). לכן נפסל אליאב למלכות, בגלל נטייתו למידת הכעס.

הרי לנו דוגמא נוראה ל"יצרי מעללי איש", שלא באו עדיין לכלל מעשה או מחשבה, ואף על פי כן נלקחו בחשבון ע"י ההשגחה, וגרמו לאליאב להפסיד את המלכות. אלמלא היה בו היצר הזה, היתה ההשגחה בוחרת באליאב להיות מלך על ישראל, ולא בדוד. במקום להתפלל ג' פעמים ביום על מלכות בית דוד, היינו מתפללים על מלכות בית אליאב, ובמקום לחכות למלך המשיח מבית דוד, היינו מחכים למלך המשיח מבית אליאב. [ואולי כלל לא היינו מחכים, כי היה כבר בא, שהרי כל מה שנחרב בית המקדש הוא בגלל לשון הרע שדוד קיבל על ציבא (עי' שבת נו, ב), ואליאב אפשר שלא היה מקבל לשון הרע, וא"כ אולי בית המקדש היה קיים]. את כל אלו הפסיד אליאב, רק מפני שהיתה לו נטיה לכעס. מבהיל על הרעיון, לראות מה מפסידים מנטיה דקה בלב, אפילו שלא הגיעה לכלל מעשה, ואף לא לכלל מחשבה. גם בנטיה דקה כזו מתחשב הקב"ה בהנהגתו עם האדם.

ללמד תורה, למרות שהבין שעלול להשרף בגלל זה על קידוש השם, כפי שאכן קרה לבסוף (עי' שם). וא"כ, האם אין במעשה זה בפני עצמו די, כדי להביאו לחיי העולם הבא?! מה אפוא פירוש השאלה, "כלום מעשה בא לידך?" התשובה היא, שלמרות שמעשהו של רבי חנינא בן תרדיון הוא מעשה גדול מאד, אבל עדיין יתכן שהוא נעשה שלא לשמה. אולי הוא כועס על הרומאים, שהרגו כל כך הרבה יהודים, ולכן הוא "דווקא" לא שומע להם. אדריאנוס גזור לא ללמוד תורה, אני דווקא אלמד תורה! זה יפה, אבל זה עוד לא "לשמה". עוד לא מגיע עוה"ב בעד זה. ודאי שהאמת היא שרבי חנינא בן תרדיון קבל הרבה עוה"ב עבור כל התורה שלמד כל ימי חייו, ועל כל התורה שלמד, ועבור זה שנשרף על קידוש השם. אבל בכל זאת, רבי חנינא בן תרדיון חושש, שמא כל זה לא היה "לשמה" באופן מוחלט, וא"כ לא יזכה בכל זה לחיי עוה"ב. מה מוכיח שמגיע לו עוה"ב? דוקא מעשה אחד קטן, נתינת צדקה בסתר בלא שאף אחד ידע מזה, בעד זה מגיע עולם הבא!

חז"ל אמרו: "כתיב: 'פִּי גָדֹל מֵעַל שָׁמַיִם חֲסֵדְךָ' (תהלים נז, יא), וכתיב: 'פִּי גָדֹל מֵעַל שָׁמַיִם חֲסֵדְךָ' (שם קח, ה). הא כיצד? כאן בעושיין לשמה, וכאן בעושיין שלא לשמה" (פסחים נ, ב). מי שעושה לשמה, זוכה לחסד מעל השמים. מי שעושה שלא לשמה, זוכה גם הוא לחסד ה', אבל רק עד שמים. לא מעל השמים.

הסביר פעם חכם אחד: מהו "עד שמים" ומהו "מעל שמים"? - משל לשנים שהפליגו באניה לאמריקה. שניהם נוסעים באותם תנאים: אותה מחלקה באניה, אותן הארוחות ואותם הבילויים. מגיעים לנמל באמריקה. הפקיד בודק את הדרכונים. דרכון אחד נמצא תקין, ובעליו מורשה לרדת מן הספינה אל היבשה. הדרכון השני נמצא בלתי תקין, ובעליו נשלח בחזרה לארץ מוצאו. זהו ההבדל בין "עד השמים" ובין "מעל השמים". העושה לשמה - מגיע עד השמים ומורשה להכנס. ממילא נהיג גם "מעל השמים". והעושה שלא לשמה - מגיע עד השמים, אבל אינו מורשה להכנס לשם. הגיע עד השמים - ושם הוא נעצר!

אם כדי לנחול עולם הבא משקל ה"לשמה" הוא מכריע כל כך, מסתבר שכך הוא גם במה שנוגע להשפעת מעשה המצוות על הנהגת ה' בעולם. מצוה שנעשית לשמה - משפיעה באופן משמעותי על הנהגת ה'. מצוה שנעשית שלא לשמה - משפיעה פחות.

ביאור עמוק בענין הדין בראש השנה

כפי שהזכרנו, הקב"ה דן אותנו בראש השנה לפי מעשינו. "מעשה איש ופקודתו ועלילות מצעדיו גבר, מחשבות אדם ותחבולותיו ויצרי מעללי איש" - כולם באים בחשבון בדין. אלא שיש בזה שאלה עמוקה, ואני מקוה שלא תצא תקלה על ידי, והדברים יובנו כפי שצריך להבינם. השאלה היא זו: מה פירוש הדבר, שהקב"ה דן את העולם ב"ר"ה? בשלמא שופט בשר ודם צריך לשבת ולשפוט כדי לפסוק את הדין. מביאים לו הוכחות שהנאשם זכאי, והוכחות שהנאשם חייב, והוא שוקל בדעתו ומכריע לכאן או לכאן לפי ראות עיניו. אבל הקב"ה הרי אינו צריך להוכחות. הוא זוכר בכל רגע את כל מעשי בני האדם בכל העולם כולו, כל מה שעשו בעבר, בהווה, וגם מה שיעשו

נמצא בשעבוד נורא, גשמי ורוחני, שקוע במ"ט שערי טומאה, ובזכות מי הם יוצאים? - בזכות שלושה אנשים: "וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת נַאֲקָתָם, וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת אַבְרָהָם אֶת יִצְחָק וְאֶת יַעֲקֹב" (שמות ב, כד). אמנם היו עוד צדיקים בדור ההוא, היו משה ואהרן, ופנחס ויהושע ועוד צדיקים, אבל התורה אומרת שיציאת מצרים היתה בזכות שלשת האבות הקדושים, אברהם יצחק ויעקב. זכותם של שלושה אנשים בלבד הועילה לשישים רבוא איש לצאת ממצרים, ולעשותם לעם בחירה שיקבל תורה, יקבל את ארץ ישראל, ויקבל עוה"ב ונצחיות, מה שכל באי עולם לא זכו לו. שוב רואים, כמה גדול הוא כח מעשיו של האדם. זהו ענינה של ברכת "וזכרונות": לבאר, שכל מעשה שלנו, ולו הקטן ביותר, משפיע על הנהגת העולם.

השפעת ה"לשמה" על משקל המצוה

כפי שהזכרנו, לכל מעשה יש משקל, להשפיע על הנהגת ה' בעולם. כיצד אפשר לדעת מה הוא משקלו של מעשה מסוים? - קשה מאד לדעת זאת. הרמב"ם הרי כותב, שכששוקלים את הזכויות ואת העבירות של אדם בדין שמים, "אין שוקלין אלא בדעתו של א-ל דעות" (הלכות תשובה פ"ג ה"ב). רק הוא יודע לשקול משקלה של כל מצוה, כמה יהודי התאמץ כדי לקיים את המצוה, וכמה סיכונים לקח על עצמו בשבילה [לפום צערא אגרא (אבות פ"ה מכ"ב)], וכן להפך - באיזו קלות או אי קלות עשה את העבירה.

ובכל זאת, אחד הדברים שידוע לנו כדבר שמשפיע מאד על משקלה של מצוה, הוא הענין של "לשמה". הרמב"ם כותב בענין זה דבר חריף מאד: המשנה אומרת, "רצה הקב"ה לזכות את ישראל, לפיכך הרבה להם תורה ומצוות" (משנה מכות כג, ב). יש כמה פירושים למשנה זו, אבל הרמב"ם פרש כך: למה נתן ה' תרי"ג מצוות? למה אי אפשר היה להסתפק במספר קטן יותר של מצוות, עשרים שלוש מצוות, ודי? אומר הרמב"ם: מצוות שנעשות שלא לשמה - אי אפשר לזכות בהן לחיי עוה"ב! לכן, כדי שיוכל כל אחד מישראל לזכות לחיי עוה"ב, הרבה להם הקב"ה תורה ומצוות, "כי בהיותם הרבה, אי אפשר שלא יעשה אדם בחייו אחת מהן על מתכונתה ושלמותה. ובעשותו אותה המצוה, תחיה נפשו באותו מעשה" לעולם הבא (פירוש המשנה לרמב"ם שם). כמובן, איננו מדברים על צדיקים גמורים, שכל חייהם עובדים לשמה, אבל כדי שגם יהודי רגיל יוכל פעם לעשות מצוה לשמה ולזכות לחיי עוה"ב, נתן הקב"ה מצוות רבות.

כראיה לדבריו מביא הרמב"ם את הסיפור הידוע על רבי חנינא בן תרדיון (עי' יח, א), שכשגזרו הרומאים שלא ללמוד תורה, הקהיל קהלות ברבים, ולמד תורה כשספר תורה מונח לו בחיקו. אמר לו רבי יוסי בן קיסמא: "תמה אני, אם לא ישרפו (הרומאים) אותך ואת ספר התורה באש!" כיון שאמר לו כך, שאל אותו רבי חנינא בן תרדיון: רבי, מה אני לחיי העולם הבא? אמר לו רבי יוסי בן קיסמא: כלום מעשה בא לידך? (כלומר: כלום נזדמן לך פעם בחיך לעשות איזו מצוה כהוגן?) אמר לו: אכן כן. נזדמנה לי פעם מצנת צדקה, שקיימתי על דרך השלמות. אמר לו רבי יוסי בן קיסמא: אם כן, מחלקך יהי חלקי ומגורלך יהי גורלי.

וקשה: הרי רבי חנינא בן תרדיון הקהיל קהילות ברבים

שעה" (ר"ה טז, ב), וכיון שבאותה שעה צדיק היה - לא נתן לו ה' למות בצמא. הקב"ה יודע מה יהיה איתו ברגע הבא, מה יהיה איתו בשנה הבאה ובעוד אלף שנים, אבל הוא מתנהג איתו לפי מה שהוא כעת - "בְּאֶשֶׁר הוּא שָׁם".

זו סבה בשבילנו להתרומם בר"ה. לדעת שה' מתנהג איתנו לפי מה שנהיה בר"ה. אפילו אם איננו יכולים להחזיק מעמד כל השנה במדרגה של ר"ה, בכל זאת בר"ה להשתדל להתרומם, ועד כמה שאפשר, להתרומם במדרגות שאפשר להמשיך בהן כל השנה. לעלות מעלה מעלה, כך שבשנה הבאה נוכל לטפס למדרגה עוד יותר גבוהה. לא להיות כמו הגר, שבכית אברהם אבינו היא רואה מלאכים (רש"י בראשית טז, יג), וכן במדבר היא רואה מלאכים (בראשית טז, ז-יא), אבל אח"כ היא חוזרת לגילולי בית אביה ומשתקעת במצרים (רש"י שם כא, יד). אמנם יש דעה בחז"ל שאח"כ חזרה הגר להיות צדיקה, והיא היתה קטורה אשת אברהם (עי' רש"י שם כה, א), אבל גם לפי דעה זו נמצא, שהצדיקות שלה לא היתה יציבה. אצלנו זה צריך להיות יציב. לעלות בר"ה, ולהשתדל שעליה זו תחזיק אותנו למשך שנה הבאה והשנים הבאות עלינו לטובה, ובשכר זה נכתב ונחתם עם כל ישראל לחיים טובים ולשלום, אמן.

השיחה נערכה לפי הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון (אם ישנם) יש לתלות בעורך בלבד.

בעתיד. שום ידיעה לא נוספת לו בראש השנה, ולא בשום זמן אחר, שהרי הקב"ה הוא בלתי משתנה, וגם הידיעה שלו בלתי משתנה. יותר מכך: עוד לפני בריאת העולם ידע הקב"ה כיצד יראו כל באי העולם בראש השנה תשע"ב. ולא רק זאת ידע הקב"ה עוד לפני בריאת העולם, אלא גם כיצד תראה שנת תשע"ב ידע הקב"ה כבר אז. עוד לפני בריאת העולם נקבע, איזו שנה תהיה שנת תשע"ב, האם היא תהיה שנת ביאת משיח, או משהו אחר. גם בזה לא נוספה לקב"ה שום ידיעה מאז ועד היום. וא"כ, מה פירוש הדבר, שהקב"ה דן את העולם בר"ה, וקובע כיצד תראה השנה הבאה? הרי הכל היה גלוי וידוע וקבוע לפניו עוד לפני שנוצרנו!

אלא שהפירוש בזה הוא כך: הקב"ה מתנהג איתנו בשנה הבאה כפי מצבנו בר"ה. הקב"ה ידע לפני בריאת העולם כיצד יראה בר"ה תשע"ב, ולפי זה קבע אז, איזו שנה תהיה השנה הבאה. לנו יתגלה רק במהלך השנה מה קבע לנו הקב"ה, אבל הקב"ה ידע הכל עוד לפני שברא אותנו. על כל פנים, אנו צריכים להרגיש שהקב"ה מתנהג איתנו לפי מצבנו בר"ה. וכמובן, בתנאי שנהיה טובים בר"ה, על מנת להמשיך להיות כאלו גם בהמשך השנה. שר"ה יהיה מנוף עבורנו, להמשיך להיות טובים כל השנה. לעלות לפחות קצת מהמצב שלנו היום, ולהמשיך להתרומם מעלה מעלה.

אנו קוראים בר"ה את המעשה של הגר, שתעתה עם ישמעאל במדבר באר שבע (בראשית כא, יד). היא בוכה, וה' שולח לה מלאך שאומר לה: "פִּי שָׁמַע אֱלֹקִים אֶל קוֹל הַנֶּעֱר בְּאֶשֶׁר הוּא שָׁם" (שם, יז). מה פירוש "בְּאֶשֶׁר הוּא שָׁם"? אומרים חז"ל, שגלוי וידוע היה לפני הקב"ה, שישמעאל עתיד להיות רשע גדול ולהציק לישראל. אלא ש"אין דנין את האדם אלא לפי מעשיו של אותה

1. עי' שפ"א פרשת ראה, תרמ"א, ד"ה בפרשה.

2. ולכן חלם פרעה את חלומותיו בראש השנה [כמבואר בגמרא, שבר"ה יצא יוסף מבית האסורים (ר"ה יא, א)], כי רצה ה' לגלות לו על השבע והרעב שגזר על ארץ מצרים ביום זה. [ואולי מפני זה אמר יוסף בלשון הווה, "אֵת אֶשֶׁר הֶאֱלַקְתִּים עִשָּׂה הַגִּיד לְפָרְעֹה" (בראשית מא, כה), ולא אמר בלשון עתיד, "אֵת אֶשֶׁר ? עִשָּׂה הֶאֱלַקְתִּים הַגִּיד לְפָרְעֹה". כי לא על העתיד דיבר יוסף, אלא על ההווה, הלא היא גזרת ה' שניתנה באותו יום עצמו, וכאילו אמר: "אֵת אֶשֶׁר הֶאֱלַקְתִּים אֲנִי הַגִּיד לְפָרְעֹה"].
3. ועי' דרך ה' הרמח"ל (ח"ב סוף פ"ד), שיש חילוק בענין זה בין ישראל לאומות העולם. וז"ל הרמח"ל: "במעשיהם של ישראל תלה האדון ברוך הוא תיקון כל הבריאה וְעֲלוּתָהּ, וְשִׁעְבֹד כְּבִיכּוֹל אֶת הַנְּהַגְתּוֹ לְפָעֻלָּם, לְהַאִיר וְלְהַשְׁפִּיעַ, או לְסַתֵּר וְלְהַתְעֵלֵם ח"ו עַל פִּי מַעֲשֵׂיהֶם. אֲךָ מַעֲשֵׂה הָאֱמוּנוֹת - לֹא יוֹסִיפוּ וְלֹא יִגְרְעוּ בְּמַצִּיאוֹת הַבְּרִיאָה וּבְגִלּוּיֵיהֶן יִתְבַרַךְ שְׁמוֹ אוּ בְּהַסְתֵּרוֹ, אֲבָל יִמְשִׁיכוּ לְעַצְמָם תּוֹעֵלֶת אוּ הַפְסֵד, אִם בְּגוֹף וְאִם בְּנַפֶּשׁ, וְיוֹסִיפוּ כַח בְּשֵׁר שְׁלֵהֶם אוּ יַחֲלִישׁוּהוּ". והיינו, שהאומות מועילים או מקלקלים במעשיהם רק לעצמם, ואין להם שום השפעה על המהלך העיקרי שבבריאה, שהוא - הבאת הבריאה אל תיקונה ואל תכליתה.
4. ואמרו בגמרא, "אגרא דפקרא והטא" (ברכות ו, ב), ופירש רש"י: "עיקר קיבול שכר הבריות הרצים לשמוע דרשה מפי חכם, היא שכר המרוצה, שהרי רובם אינם מבינים להעמיד גירסא ולומר שמועה מפי רבן לאחר זמן, שיקבלו שכר לימוד". ומבואר, שגם כאשר אין מקום לשכר עבור המצוה עצמה, עדין יש קיבול שכר עבור ההליכה למצוה.
5. ובלשונו של הרמח"ל: "מְחֻשְׁבוֹת אָדָם - הַמְחֻשְׁבוֹת בְּגִלּוֹת. יְצָרֵי מַעֲלֵי אִישׁ - בְּנִסְתָּרוֹת" (מאמר החכמה).
6. וגם כדי שתהיה לנח ובניו עצמם זכות קיום היו צריכים לעסוק בחסד זה, כפי שמוכח במדרש, שאברהם אבינו שאל את מלכי צדק [הלא הוא שם בן נח (עי' רש"י בראשית יד, יח)], בזכות מה התקיימו בתיבה, "אמר לו: בצדקה שהיינו עושים. אמר לו: וכי מה צדקה היה לכם לעשות, וכי עניים היו שם? והלא לא היה אלא נח ובניו, ועם מי הייתם עושים צדקה? אמר לו: על החיה והבהמה והעוף... אותה שעה אמר אברהם: אלולא שעשו צדקה עם בהמה חיה ועוף, לא היו יוצאין משם..." (שוחר טוב, תהלים ל"ז).
7. כן מבואר בפרקי דרבי אליעזר (סוף פכ"ג), שהקריב רק מן המינים העתידיים להיות קרבים על המזבח. אך הרמב"ן (בראשית ו, כ) כתב, שנח הקריב לא רק מן המינים הכשרים למזבח, אלא מכל המינים הטהורים לאכילה. ונמצא לפי זה שהקריב הרבה קרבנות, ובפרט מן העופות, שלמינים הטהורים בהם "אין מספר" (חולין סג, ב. ועי' רש"י דברים יד, יג).